

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 7 (1974)

Δελτίον ΧΑΕ 7 (1973-1974), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Anatole Frolov (1906-1972)

Έν ακόμη επιπεδόγλυφον από την Άρταν (πίν. 45-46)

Αναστάσιος Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

doi: [10.12681/dchae.833](https://doi.org/10.12681/dchae.833)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΟΡΛΑΝΔΟΣ Α. Κ. (1974). Έν ακόμη επιπεδόγλυφον από την Άρταν (πίν. 45-46). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 7, 121-126. <https://doi.org/10.12681/dchae.833>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΗΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Έν ακόμη επιπεδόγλυφον από την Άρταν (πίν. 45-46)

Αναστάσιος ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Δελτίον ΧΑΕ 7 (1973-1974), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Anatole Frolov (1906-1972) • Σελ. 121-126

ΑΘΗΝΑ 1974

ΕΝ ΑΚΟΜΗ ΕΠΙΠΕΔΟΓΛΥΦΟΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΡΤΑΝ

(ΠΙΝ. 45 - 46)

Εἰς τὴν Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ἐδημοσίευσα προσφάτως¹ δύο κολοβάς, μαρμαρίνας, ἐπιπεδογλύφους πλάκας ἀποκειμένας σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἄρτης, τὸ ἐγκατασταθὲν εἰς τὴν πρό τινων ἐτῶν ἀναστηλωθεῖσαν Τράπεζαν τῆς Μονῆς Παρηγορητίσσης, προερχομένας δέ, ὡς ἀπέδειξα², ἐκ τῶν δύο μεσαίων θωρακίων τοῦ βυζαντινοῦ τέμπλου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Θεοδώρας καὶ εἰκονίζουσας, ἡ μὲν ἀετόν, ἡ δὲ μόσχον κατὰ τοῦ ὁποῖου ἐπιτίθεται λέων (εἰκ. 1).

Πλὴν ὅμως τῶν ἐν λόγῳ δύο, σχετικῶς μεγάλων (πλάτους 0.83 μ.) πλακῶν θωρακίων, ἀπόκειται ἀκόμη εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον καὶ δύο μικρότερα μαρμάρινα ἐπιπεδογλύφα τεμάχια, ἀγνώστου προελεύσεως, ἐξ ὧν τὸ μὲν (πίν. 45α) εἰκονίζει γρύπα, τὸ δ' ἄλλο (πίν. 45β) ἀετόν. Τοῦ μὲ παράστασιν γρυπὸς τεμαχίου ἐδημοσίευσα παλαιότερον εἰκόνα εἰς τὸ περὶ τοῦ ναοῦ τῆς Παρηγορητίσσης βιβλίον μου³, ἄνευ οἰασδῆποτε περιγραφῆς ἢ σχολίου, θεωρήσας αὐτὸ τότε (σ. 100) ὡς ἀνῆκον εἰς τὴν ἐντοιχίον γλυπτὴν διακόσμησιν τῆς Παρηγορητίσσης. Ὅταν ὅμως ἀργότερον ἐξηκρίβωσα, ὅτι τὸ τεμάχιον τοῦτο ἀπετέλει, μετὰ τοῦ δευτέρου (πίν. 45β) — πρὸς τὸ ὁποῖον σχεδὸν πλήρως συναρμόζεται, ὡς δεικνύει ἡ εἰκὼν τοῦ πίν. 46α — μέγα (ὑψους ± 0.56) τμήμα στενομήκους θωρακίου ἐξ ἐπαλλήλων κύκλων συναπτομένων διὰ κόμβου, πλ. 0.36 καὶ πάχ. 0.06 μ., οἷα συνηθίζοντο μὲν καὶ εἰς ἐντοιχίους ὀρθομαρμαρώσεις, συχνότατα ὅμως καὶ εἰς πλάγια, στενομήκη, ἀνοίγματα τέμπλων (κοσμούμενα εἴτε δι' ἐπαλλήλων κύκλων⁴ συναπτομένων διὰ κόμβων, εἴτε δι' ἐπαλλήλων τετραγώνων⁵ φερόντων

1. Τόμος ΛΘ' - Μ' (1972 - 73), «Λειμὼν» Προσφορά εἰς Ν. Β. Τομαδάκην, σ. 476 - 492.

2. Αὐτόθι, σ. 482 - 83.

3. Ἄ. Κ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο ς, Ἡ Παρηγορητίσσα τῆς Ἄρτης, ἔκδ. 2α, Ἀθήναι 1963, σ. 101, εἰκ. 109.

4. Παραδείγματα : Ἁγία Τριάς Κριεζώτη (Ἄ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο ς, ΑΒΜΕ, τ. Ε', 1939/40, σ. 14 εἰκ. 11).

5. Μετόχιον Ὁσίου Λουκά Ἀλιβερίου (Ἄ. Ὁ ρ λ ά ν δ ο ς, ΑΒΜΕ, τ. Ζ', 1951, σ. 136 εἰκ. 4). Μουσεῖον Τεγέας (ΑΒΜΕ, τ. ΙΒ', 1973, σ. 116 εἰκ. 84).

έγγεγραμμένους κύκλους και συναπτομένων διά κόμβων ἢ και διά σειράς ἀπλῶν ὀρθίων ρόμβων)⁶, ὡς δηλ. ἐμφανίζονται στενομήκη και τὰ τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Θεοδώρας (εἰκ. 1), χωρίς νά ἀφίσταμαι πάντοτε τῆς γνώμης, ὅτι δυνατόν νά ἀνήκουν εἰς τήν γλυπτήν ἐντοίχιον διακόσμησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ, δυτικοῦ τοίχου τῆς Παρηγορητίσσης δὲν ἀποκλείω ἤδη και τὸ ἐνδεχόμενον νά ἀνήκουν και ταῦτα, λόγω τῆς τεχνοτροπίας των, εἰς στενόμηκες θωράκιον τοῦ ἐν Ε.Ε.Β.Σ. ἐξετασθέντος τέμπλου τῆς Ἁγ. Θεοδώρας (εἰκ. 1). Προβαίνω διά ταῦτα, εἰς τήν λεπτομερῆ ἐξέτασιν ἀμφοτέρων τῶν νέων τεμαχίων, ὡς συνέχειαν τρόπον τινά τῆς περι τοῦ εἰρημένου τέμπλου περαιτέρω μελέτης, ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ τεμαχίου τοῦ πίν. 45α.

Ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τούτου, πλάτους 0,36 μ. και ὕψους 0,33 μ., εἰκονιζόμενος γρῦψ, πλαισιούμενος ἐκατέρωθεν ὑπὸ διμεροῦς, λείας ταινίας, πλάτους 0,025 μ., εἶναι ἐγγεγραμμένος ἐντὸς κύκλου συναπτομένου διά κόμβων πρὸς τε τὸ κάτω και τὰ πλάγια πλαίσια και πρὸς ἄλλον ὑπεράνω αὐτοῦ κύκλον, περιβάλλοντα τὸ θέμα τῆς δευτέρας πλακόσ. Ἐμὲ σῶμα λέοντος, γαμψόρρινον κεφαλὴν και ἠνωρθωμένας πτέρυγας πτηνοῦ γρῦψ βαδίζει πρὸς τὰ δεξιά. Ἡ τελείως ἐπίπεδος ἐπιφάνεια τοῦ σώματός του φέρει μόνον καμπύλας τινὰς χαραγὰς δηλούσας τὴν συναρμογὴν τῶν ποδῶν του πρὸς τὸ σῶμα. Τὰ περὰ τῶν ἀνοικτῶν περυγῶν του εἶναι διαλελυμένα, πληροῦντα διακοσμητικώτατα τὰ μεταξὺ τοῦ ζώου και τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸ κύκλου κενά, ἢ δὲ οὐρά του, καμπυλωμένη ἐλικοειδῶς πρὸς τὰ ἄνω, καταλήγει εἰς ἡμιανθέμιον⁷. Ἐάνω μάλως εἰργασμένος κάμπος τῆς εἰκόνας περιέχει και μικρά τινὰ ἐλικόστροφα ἀνθέμια, ἄλλα δὲ πάλιν μικρὰ ἀνθέμια γεμίζουν τὰ μεταξὺ τοῦ κύκλου και τοῦ πλαισίου τριγωνικὰ κενά.

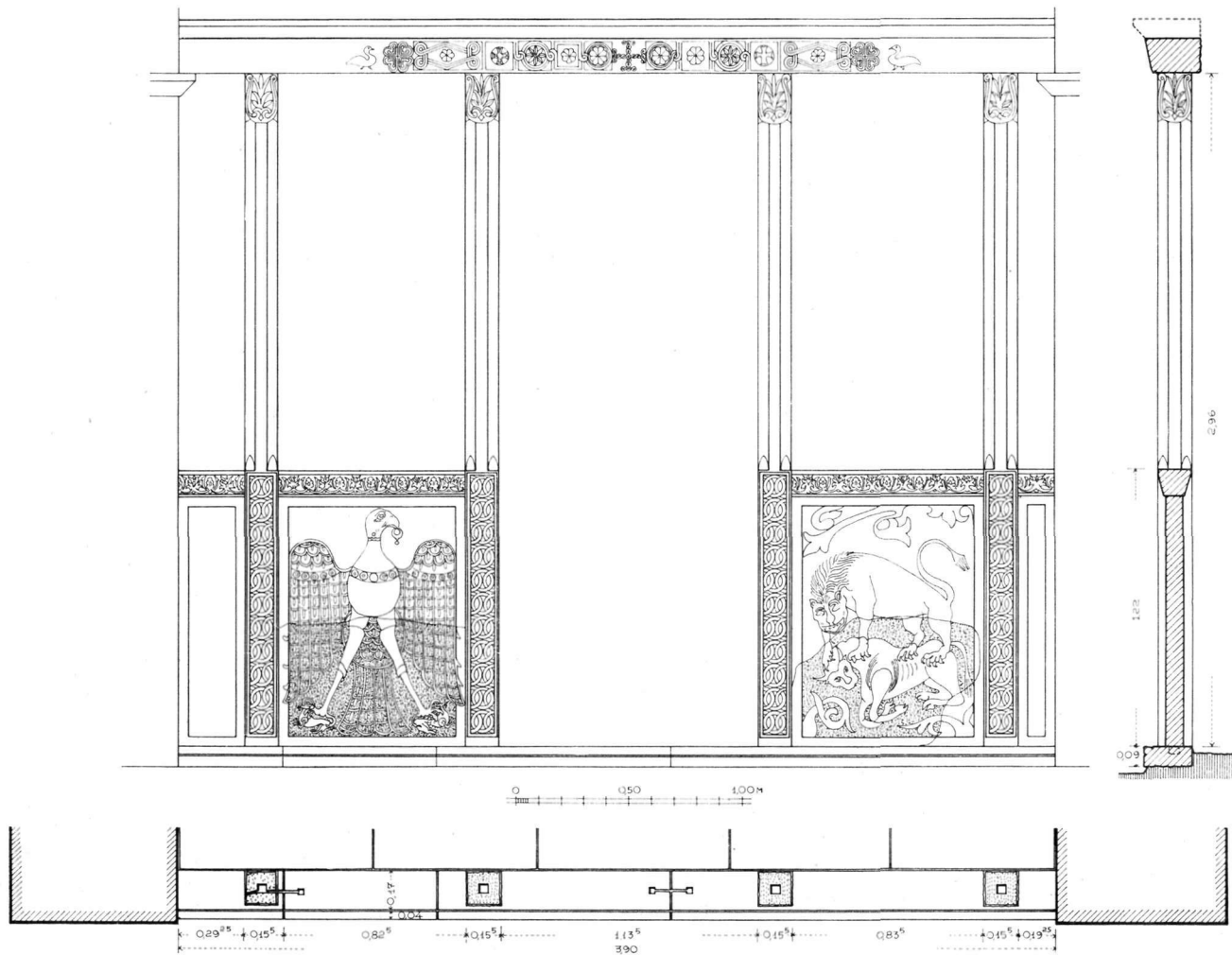
Τὸ ἀνατολικῆς (Μεσοποταμιακῆς και Αἰγυπτιακῆς ἰδίᾳ) προελεύσεως θέμα τοῦ πτερωτοῦ γρυπὸς ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι κατά τε τοὺς προϊστορικοὺς⁸ και τοὺς μετέπειτα χρόνους⁹, ἀργότερον δὲ και ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν. Ἐγγεγραμμένον μάλιστα, ὡς ἐνταῦθα, ἐντὸς κύκλων, ἄλλοτε ἀπλῶς

6. Ἁγιος Παντελεήμων Νερῆζ (Hamann - Maclean - Hallensleben, Die Monumentalmalerei in Serbien u. Makedonien, Giessen 1963, εἰκ. 32). Ἐπισκοπὴ Σαντορίνης (Ἁ. Ὀρλάνδος, ABME, τ. Ζ', 1951, σ. 193 εἰκ. 8 και σ. 195 εἰκ. 10). Ταξίαρχης Λοκρίδος (Ἁ. Ὀρλάνδος, EEBΣ, τ. ΣΤ', 1929, σ. 365 εἰκ. 16).

7. Οἱ μὲ τοιοῦτου εἶδους οὐρὰν λέοντες ὀνομάζοντο ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν *γαγκλαδοουρᾶτοι* (Διήγησις Τετραπόδων Ζῶων, στ. 18 G. Wagner, Carmina Graeca medii aevi, Lipsiae 1874, σ. 141 κ. ἐ.). Βλ. σχετικῶς και Στ. Ξανθοῦδίδην ἐν Byz. Neugr. Jahrb. τ. V, 1927, σ. 354.

8. Βλ. σχετικῶς τὴν ἐκτενῆ μελέτην τῆς Anna - Maria Bisi, Il Grifone, Roma 1965, σ. 167 κ. ἐ. και πίνακας XII - XVI και Ἁ. Σακελλαρίου, Μικηναϊκὴ Σφραγιδογλυφία, Ἀθήναι 1966, σ. 20 - 22.

9. A. M. Bisi, ἔ. ἀ., σ. 197 κ. ἐ., πίν. XVIII - XXIV.

Εικ. 1. Κάτοπις τοῦ στυλοβάτου καὶ ἀναπαράστασις τῆς ὀρθώσεως τοῦ μέσου τμήματος τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγ. Θεοδώρας Ἄρτιας. Εἰς τὸ δεξιὸν πλάγιον, κατακόρυφος τομὴ τοῦ τέμπλου.

ἐφαπτομένων ἀλλήλων καὶ ἄλλοτε συναπτομένων διὰ κόμβων, τὸ συναντῶμεν ἐπὶ πολυτελῶν ὕφασμάτων¹⁰, ὁπόθεν ἀσφαλῶς παρελήφθη καὶ εἰς τὴν ἐπὶ μαρμάρου γλυπτικήν. Κατὰ τὸν 12ον καὶ τὸν 13ον μάλιστα αἰῶνα ὁ γρῦψ ἀπετέλεσεν ἐν τῶν κυριωτέρων μορφολογικῶν ἐραλδικῶν στοιχείων τῆς βυζαντινῆς διακοσμητικῆς¹¹.

Τὸ δεύτερον τεμάχιον (πίν. 45β), διαστάσεων πλάτους 0.56 μ., μ. σ. ὕψους 0.22 καὶ πάχους 0.06 μ., ἀποκεκρουμένον εἰς τὴν κάτω πλευράν του πλαισιοῦται, ὡς καὶ τὸ κάτωθεν αὐτοῦ, διὰ λείας διμεροῦς ταινίας, πλάτους 0.025 μ., εἰκονίζει δὲ ἀετὸν κατὰ μέτωπον, ἐγγεγραμμένον ἐντὸς κύκλου συναπτομένου διὰ κόμβων πρὸς τε τὸ πλαίσιον καὶ τὸν κάτωθεν αὐτοῦ κύκλον τοῦ γρυπός. Τὸ σχέδιον τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς εἰκόνας ταύτης εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιον πρὸς τὸ τοῦ ἀετοῦ τοῦ πρώτου θωρακίου τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Θεοδώρας (εἰκ. 1) μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ὁ νῦν ἐξεταζόμενος ἀετὸς δὲν κρατεῖ δι' ἑκατέρου τῶν ποδῶν αὐτοῦ ἀνὰ ἓνα λαγὸν ἀλλ' ἔχει τοὺς γαμψώνυχας αὐτοῦ πόδας ἐλευθέρους.

Ἐπειδὴ ἡ ἐξεταζομένη πλάξ διατηρεῖται καθ' ὕψος περισσότερον τῆς ἐπὶ τοῦ πρώτου θωρακίου τοῦ τέμπλου, μᾶς προσφέρει προσθέτως τὰ ἐξῆς νέα στοιχεῖα: α) τὴν κεφαλὴν τοῦ ἀετοῦ, ἀρκετὰ μὲν ἀποκεκρουμένην, ἀλλ', ὡς φαίνεται, ἐστραμμένην πρὸς τὰ δεξιὰ, β) κύκλον περιβάλλοντα τὴν κεφαλὴν ἐν εἴδει φωτοστεφάνου καὶ γ) δύο μικροτέρους κύκλους εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν πτερύγων, περιβάλλοντας πεντάφυλλον ἀνθέμιον (πίν. 45β). Ὁ κάμπος τῆς εἰκόνας εἶναι καὶ πάλιν ἀνωμάλως εἰργασμένος διὰ βελονίου ἐν ἀναμονῇ τῆς ἐγχρώμου κηρομαστίχης, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἐγέμιζε.

Τὸ ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω τεμαχίων ἐν μέρει ἀπαρτιζόμενον στενόμεκας θωράκιον, πλάτους 0.36 καὶ μ. σ. ὕψους 0.56 μ., εἶναι, ὡς εἶπομεν, δυνα-

10. Πλήρες παλμοῦ σχέδιον ἀντωπῶν γρυπῶν κοσμεῖ τὸ φαιλόνιον τοῦ Ἁγίου Ἰβο ἐν Louannec, περὶ τὸ 1300 (Otto von Falke, *Kunstgeschichte der Seidenweberei*, Berlin 1921, εἰκ. 197), ἀλλὰ δὲ ὅμοια πρὸς αὐτὸ ρωμανικὰ εὐρίσκονται ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἐν Siegburg (v. Falke, ἔ. ἀ. εἰκ. 253-254) καὶ εἰς κεντητὸν ὕφασμα ἐκ Κύπρου ἐν Anagni, πρὸ τοῦ 1295 (v. Falke, ἔ. ἀ. εἰκ. 198).

11. Von Falke, σ. 25. Κυριώτατα παραδείγματα: 1) ἐπὶ ὕφασμάτων: α) Μεταξωτὸν σουδάριον τοῦ Ἁγίου Σιβιάρδου τῆς μητροπόλεως τῆς ἐν Γαλλίᾳ πόλεως Sens, 11ου αἰῶνος, ἀσφαλῶς βυζαντινῆς προελεύσεως, μὲ στάσιν τοῦ πτηνοῦ ἀκριβῶς ὅμοιαν πρὸς τὴν τοῦ ἡμετέρου, εἰκὼν 186 παρὰ O. v. Falke, ἔ. ἀ. καὶ D. Talbot Rice, *The Art of Byzantium*, London 1959, εἰκ. 131. β) Σύμπλεγμα δύο ὀρθίων ἀντωπῶν καὶ ἀντινῶτων γρυπῶν ἐντὸς κύκλου, τοῦ Μουσείου τοῦ Βερολίνου, 12ου αἰῶνος καὶ κομψοτέρου σχεδίου (O. v. Falke, ἔ. ἀ., εἰκ. 188). 2) Ἐπὶ μαρμαρίνων πλακῶν: Συλλογὴ Ἁγ. Γεωργίου Θεσσαλονίκης, ἀνέκδοτος πλάξ μὲ δύο ὀρθίους ἀντωπῶν γρῦπας ἑκατέρωθεν ἀξονικοῦ περιρραντηρίου (πίν. 46β). 3) Ἐπὶ χαλκοῦ: θύρα τῆς μητροπόλεως τοῦ Salerno, ἀ' ἡμίσεος 12ου αἰ., προελεύσεως Κωνσταντινουπόλεως (Matthiae, *Porte bronzee*, σ. 93-95 καὶ Margareth E. Frazer, *Byzantine bronze Doors in Italy*, DOP 27, 1973, σ. 160, πίν. 22) κλπ.

τόν καὶ λόγῳ τοῦ πλάτους καὶ τοῦ πάχους του (0.06 μ.) καὶ λόγῳ τῆς κομψοτέρας τεχνικῆς τῆς ἐκτελέσεώς του, συνεχιζόμενον ἄνω διὰ δύο ἀκόμη κύκλων, νὰ ἀνήκη εἰς ἓν ἐκ τῶν στενομήκων πλαγίων ἀνοιγμάτων τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Θεοδώρας, οὐχὶ ὅμως εἰς τὰ ἐκατέρωθεν τῆς Ὡραιᾶς Πύλης δύο στενά κενά (εἰκ. 1)· διότι τούτων τὸ πλάτος εἶναι τοῦ μὲν βορείου 0.30, τοῦ δὲ νοτίου 0.16 μ. Ἴσως ὅμως νὰ ἐταίριαζεν εἰς τι στενόμηκες ἀνοιγμα τοῦ τέμπλου τῆς προθέσεως καὶ τοῦ διακονικοῦ, τῶν ὁποίων δυστυχῶς δὲν γνωρίζομεν τὴν ἀκριβῆ διάταξιν ἐπειδὴ, ὡς ἐγράψαμεν¹², ὁ σχετικὸς στυλοβάτης των καλύπτεται σήμερον ὑπὸ μεταγενεστέρου τοιχείου.

Τὸ ἐπὶ τοῦ δευτέρου τεμαχίου εἰκονιζόμενον θέμα ἀετοῦ ἀπομιμῆται ὅμοια ἀκριβῶς θέματα ἐπὶ ὑφασμάτων τοῦ κατὰ τὸν 13ον κυρίως αἰῶνα ἀκμάσαντος ἐργαστηρίου τοῦ Παλέρμου τῆς Σικελίας, ὡς εἶναι π. χ. καὶ τὸ τοῦ λεγομένου μανδύου τοῦ Καρολομάγνου τῆς Μητροπόλεως τοῦ Metz¹³ (πίν. 46γ).

Τὰ ἐξετασθέντα τεμάχια, λόγῳ τῶν θεμάτων, τῆς τεχνικῆς των καὶ τῆς τεχνοτροπίας των, ἰδίᾳ δὲ τῶν διαλελυμένων πτερύγων τοῦ γρυπός¹⁴, ἀνήκουσιν ἀσφαλῶς εἰς τὸν 13ον αἰῶνα καὶ δὴ εἰς τὸ β' ἡμισυ αὐτοῦ, ὡς τελικῶς ἐχρονολόγησα¹⁵ καὶ τὸ τέμπλον τῆς Ἁγίας Θεοδώρας. Δὲν ἀποκλείεται ἐπομένως νὰ προέρχωνται καὶ ἀπὸ τὴν ἐντοιχίον γλυπτὴν διακόσμησιν τῆς ἐσωτερικῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς Παρηγορητίσσης.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

12. E.E.B.S. ἔ. ἀ. σ. 476.

13. Vollbach - Duthuit - Salles, *L' Art byzantin*, Paris 1933, πίν. 98 (12ου αἰ.). D. T. Rice, *Byzantine Art*, Oxford 1935, πίν. 45.

14. Βλ. περὶ τούτων ὅσα ἔγραψα ἐν σελ. 100, σημ. 3 τοῦ περὶ Παρηγορητίσσης βιβλίου μου, εἰς τὰ ὁποῖα προσθετέα καὶ τὰ ὑπὸ Α. V. Solovjev ἐν *Seminarium Kondakovianum* 7, σ. 137, εἰκ. 10 καὶ εἰκ. 13, 14 κλπ. προσαχθέντα ἐκ Markov Manastir καὶ Manasija παραδείγματα.

15. E.E.B.S., ἔ. ἀ., σ. 488.

R É S U M É

ENCORE UNE SCULPTURE CHAMPLEVÉE D'ARTA

(PL. 45 - 46)

Le Musée d'Arta, installé dans le Réfectoire récemment restauré, du monastère de la Parigoritissa, possède, en dehors de deux pièces de sculpture champlevée, publiées par l'auteur dans l'Epétiris de la Société des Études Byzantines et provenant du templan de l'église de Sainte Théodora d'Arta (fig. 1), encore une autre plaque inédite, en sculpture champlevée, qui, d'après sa forme, ses dimensions et le style de sa décoration peut provenir aussi bien du revêtement en marbre de la paroi Ouest de l'intérieur de la Parigoritissa, que des entrecolonnements latéraux du templan de Sainte Théodora.

Cette plaque, brisée en deux morceaux qui se raccordent (pl. 46α), est décorée d'une série de cercles reliés entre eux et avec la bordure par des noeuds et entourant celui d'en-bas (pl. 45β) un griffon ailé marchant vers la droite et celui d'en haut (pl. 45α) un aigle en face, aux ailes éployées. Le fond de ces deux animaux est martelé pour recevoir une couche de mastic coloré.

La présentation du griffon ailé, d'origine orientale, imite certainement sur le marbre des modèles que l'on retrouve souvent sur des étoffes de luxe byzantines, du XIe ou du XIIe siècle. Le griffon a aussi formé un des plus importants éléments héraldiques de la décoration byzantine (pl. 46β). Notre exemple a une ressemblance frappante avec le suaire en soie de Saint Siviard de la Métropole de Sens du XIe siècle et de provenance sûrement byzantine. D'autre part l'aigle du cercle supérieur imite des sujets tout à fait semblables que l'on retrouve sur des étoffes de l'atelier de Palerme en Sicile, comme par exemple celle du prétendu manteau de Charlemagne de la Métropole de Metz (pl. 46γ). Par leur technique et leur style et surtout par les ailes aux plumes écartées du griffon les deux pièces étudiées appartiennent sûrement à la seconde moitié du XIIIe siècle. Elles peuvent donc provenir aussi bien de la décoration sculptée de la paroi Ouest de la Parigoritissa que du templan de Sainte Théodora que l'auteur a finalement daté du XIIIe siècle.

α

β

α - β. Ἐπιπεδόγλυφα τεμάχια μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πλακός, τεμαχισμένης εἰς δύο, εἰκονίζοντα ἐντὸς συναπτομένων κύκλων ἄνω μὲν ἄετον (α), κάτω δὲ γρύπα (β).

α

β

γ

- α. Τὰ συναρμοζόμενα ἐπιπεδόγλυφα τεμάχια γρυπὸς καὶ ἀετοῦ.
 β. Ἄντωποι ἐραλδικοί γρύπες ἐκατέρωθεν περιρραντηρίου ἐπὶ ἀνεκδότου πλακῶς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Θεσσαλονίκης.
 γ. Παραστάσεις ἀετῶν ἐπὶ μανδύου τοῦ Καρολομάγνου τῆς Μητροπόλεως τοῦ Metz.